

ONA TILINI O‘QITISH JARAYONIDA BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH TA‘LIM O‘QITUVCHILARINING KASBIY KOMPETENTLILIGINI TAKOMILLASHTIRISH

Choriyeva Z.T.

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti katta o‘qituvchisi

Berdinazarova B.M.

Shahrisabz davlat pedagogika universiteti 1-kurs magistranti

Tayanch so‘zlar: kasbiy kompetentlik, kasbiy tayyorgarlik, kompleks yondashuv, nutq madaniyati, diagnostik test, talaba, nutqiy malaka.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, профессиональная подготовка, комплексный подход, культура речи, диагностический тест, студент, навыки говорения.

Key words: professional competence, professional training, integrated approach, speech culture, diagnostic test, student, speaking skills.

Jahonda ta‘lim XXI asrning barqaror taraqqiyotini ta‘minlovchi asosiy omil sifatida e‘tirof etilib, Koreya Respublikasida o‘tkazilgan xalqaro ta‘lim forumida 2030 yilgacha belgilangan konsepsiyada “butun hayot davomida sifatli ta‘lim olishga imkoniyat yaratish” [1] dolzarbligi qayd etilgan. Bu boshlang‘ich ta‘lim talabalari o‘quv faoliyatida metodik tayyorgarlik darajasini oshirish, innovatsion yondashuv asosida mustaqil ta‘lim olish jarayonini tashkil etish, ijodiy tafakkurini rivojlantirishga yo‘naltirilgan texnologiyalardan foydalanib bilim, ko‘nikma va malakasini oshirish uchun o‘quv-metodik ta‘minotni yaratish imkoniyatini kengaytirdi.

Kasbiy kompetentlikni shakllantirish muammosi ijtimoiy islohotlar vaqtida ayniqsa muhim hisoblanadi. Mazkur sharoitlarda inson faoliyatining miqdor va sifat ko‘rsatkichlari to‘g‘risidagi masala ustuvor ahamiyatli hisoblanadi. Insonning kasbiy faoliyatga jalb etilganligi faoliyat subyektining shaxsi, kasbiy tayyorgarligi, tajribasining va kasbiy muhim sifatlarining mavjudligiga bog‘liq. Boshqa tomondan, bu shuningdek, obyekt xususiyatlari va faoliyat sohasiga, mazkur kasb xususiyatlariga va kasbiy faoliyatning aniq turiga

bog‘liq bo‘lib, ular ta‘lim mazmuni, yo‘nalganligi va muddatini, shuningdek kasbiy tayyorgarlik vositalari va metodlarini belgilaydi.

Jahon ta‘lim makoniga integratsiya jarayoni respublika ta‘lim tizimini modernizatsiyalashni talab etadi. Ta‘lim islohoti muvaffaqiyatining asosiy mezonini mamlakatimiz har qanday fuqarosi tegishli ma‘lumot va malakani egallab, mehnat bozorida mutaxassis bo‘la oladigan darajaga erishishi hisoblanadi. Bundan kelib chiqib, ta‘lim tizimi oldiga “aqli iqtisodiyot”ni shakllantirish vazifasi qo‘yiladi va “uni shakllantirish uchun, avvalo o‘zining shaxsiy inson kapitalini rivojlantirish kerak”. Shu tariqa, kasbiy tayyorgarlik – bu mutaxassisning intellektual, psixologik, ma‘naviy va amaliy kompetensiyalari tizimi bo‘lib, ma‘lum kasbiy faoliyat sohasidagi egallangan bilim, ko‘nikma, tajriba va boshqa xususiyatlar darajasini ifodalaydi.

Kasbiy faoliyat tuzilmasini shakllantirish, rivojlantirish va takomillashtirishning o‘quv va darsdan tashqari faoliyati doirasida ta‘minlanishi kerak. Mazkur ta‘minotni izlash tabiiy ravishda bizni, o‘quv faoliyati kasbiy faoliyatdan motivlar, maqsadlar, predmeti, hatti-harakatlari, vositalari, natijalari bo‘yicha sezilarli farqlanganligi sababli o‘quv faoliyatini kasbiy faoliyatga aylantirishning yo‘llari va vositalarini izlash zarurligi to‘g‘risidagi xulosaga olib keladi. Hozirgi vaqtda ta‘lim sohasida sezilarli o‘zgarishlar sodir bo‘lmoqda va ular mavjud sharoitlarda boshlang‘ich ta‘lim talabalarining bilim, ko‘nikma va malakasini oshirishda yangi ustuvorliklarni yuzaga keltiradi.[7]

Shuning uchun, talabalarni o‘quv faoliyatiga taalluqli qonunchilik hujjatlarida quyidagi vazifalar aniq belgilangan: keng fundamental bilimlarga ega bo‘lgan, tashabbuskor, mehnat bozori va texnologiyalarning o‘zgaruvchan talablariga moslasha oladigan yangi turdagi mutaxassislarni tayyorlash; butun ta‘lim tizimining ta‘lim jarayonini demokratlashtirish orqali barcha sifatli ta‘lim xizmatlarini ko‘rsatishga motivatsiyasini kuchaytirish; talabalarining sifatli ta‘lim olish huquqlarini mustahkamlash, Oliy ta‘lim tizimida rahbar va professor-o‘qituvchilarning sifatli ta‘lim xizmatlarini taqdim etishga javobgarliklarini belgilovchi mexanizmlarni ishlab chiqish va joriy etish.

Yuqorida belgilangan vazifalarni amalga oshirishda va talabalarni kasbiy tayyorlash sohasidagi sifatli o‘zgarishlarni ta‘minlash Oliy ta‘lim tizimining vazifasi hisoblanadi. Ta‘limda kompotentli yondashuvni amalga oshirish boshlang‘ich ta‘lim talabalarini bilim, ko‘nikma va malakasini oshirishning kasbiy faoliyatga tayyorgarliklarini oshirishning samarali metodikalari va vositalarini ishlab chiqish kabi murakkab vazifalarini qo‘yadi. Ma‘lumki, ta‘lim mazmuni jamiyatning har tomonlama rivojlangan mutaxassisni tayyorlashga ijtimoiy buyurtmasini amalga oshirishning pedagogik modeli sifatida xizmat

qiladi. Ta'lim mazmuni esa mazkur modelning ahamiyatli elementi sifatida, pedagog va talabning faoliyatini belgilovchi o'quv axboroti qayd etiladigan element sifatida xizmat qiladi.[3] Bundan tashqari, ta'lim mazmuni talabning ta'lim, tarbiya va rivojlanishi jarayoni quriladigan bazasi hisoblanadi, ya'ni mazkur pedagogik modelning amalga oshirilishi sodir bo'ladi.

Bunday kompleks yondashuv ona tili o'qitish metodikasi fanining mazmunini mazmunli strukturasi batafsil ishlab chiqish hisobiga yangilash imkonini beradi. Asosiy g'oya – tanlangan ilmiy bilimlarning tabaqalashtirilishi; faqat yetakchi bilimlarni samarali o'zlashtirishga ko'maklashuvchi qo'shimcha yoki ikkinchi darajali ahamiyatga ega bo'lgan bilimlarni puxta aniqlashdan iboradir. [8]

Hozirgi vaqtda ta'limda bilimlarni yetkazish emas, balki ta'lim oluvchining shaxsi asosiy hisoblanadi. Ta'limning innovatsion metodikalar tizimini tashkil etishning asosi sifatida nohiziqli ta'lim insonda kerakli axborotga kerakli joyda va kerakli vaqtda qobiliyatni shakllantiruvchi o'qitishning maxsus metodlarini qo'llashni ko'zda tutadi.

Jamiyat taraqqiyotining zamonaviy bosqichida boshlang'ich ta'lim talabalariga talablar o'sib bormoqda. Shuning uchun boshlang'ich ta'lim talabalariga ta'lim berish sifatini takomillashtirish, talabalarni turli kommunikativ sharoitlarda, avvalo bevosita kasbiy faoliyatda til vositalaridan to'g'ri foydalanishga o'rgatish, pedagogik muloqot madaniyatini o'rgatish, pedagogik kommunikatsiya jarayonida o'quvchilarga samarali ta'sir ko'rsatuvchi ifodali to'g'ri nutq malakalarini shakllantirish zarurati bilan bog'liq. Boshlang'ich ta'lim talabasining nutq madaniyatini rivojlantirish, bir tomondan o'qitishni optimallashtirish vositasi sifatida, boshqa tomondan esa – uning tarbiyaviy ta'siri omili sifatida qaraladi. Talabaga alohida talablar qo'yilib, ulardan biri – o'quvchilar bilan ularda muloqot, faoliyat, ta'lim jarayonining teng huquqli sherigini ko'rishga asoslangan muloqot qilish malakasi hisoblanadi. Bu o'quvchilar bilan nutqiy aloqa o'rnatish, sinfga ta'sirini ko'rsata olish, o'quvchilarning ruhiy holatlarini tushunish, ularning fikrlarini inobatga olish, ta'lim oluvchilarning nutq jarayonlarini boshqarishni ko'zda tutadi.

Boshlang'ich ta'lim talabasi namunaviy nutqning haqiqiy tashuvchisi bo'lishi kerak. Agar uning lug'at zaxirasi boy bo'lmasa, uning o'z nutqi ifodali bo'lmasa, u o'z fikrlarini ifodalashda bir xillikdan qochish uchun sinonim til vositalaridan foydalana olmasa, o'quvchilarning umumiy nutq madaniyatlarining yuqori darajasiga erisha olmaydi.

Tilshunoslarning fikrlariga ko'ra, talabalarning kasb mahoratlari shakllanishida nutq madaniyatining asosiy vazifalari quyidagilar hisoblanadi:[6]

1. Kasbiy mahoratning muhim komponenti sifatida nutqiy ta'sir etish va o'zaro aloqa qilishning optimal vositalarini topish kompetentligini, malakasini shakllantirish.

2. Talabalarni kommunikativ yetakchi sifatida vaziyatning xususiyatini tezkor tushuna oladigan, tartibga soluvchi ta'sir etish texnologiyasini qo'llaydilar va o'zaro aloqalarga erishadigan nutq madaniyatiga oid shaxs sifatlarini tarbiyalash.

3. Turli kommunikativ vaziyatlarda nutqiy javob berish dasturlarini va o'quv mashg'ulotining, jumladan talabalarning salbiy nutq ssenariylariga spontan nutq mikrostrukturasini ishlab chiqish.

4. Nutq xususiyatini shakllantirish. Ta'lim va rivojlanish talaba shaxsining shakllanishiga yo'naltirilgan Oliy ta'lim tizimida ta'lim olish muvaffaqiyatligi nazoratining roli sezilarli o'zgaradi. Boshlang'ich ta'lim talabasi nafaqat nutqiy rivojlanish diagnostikasi vazifasini amalga oshirishi kerak. Pedagogik psixologiyada "diagnostika" atamasi (grekchadan diagnoz - tanish) talaba shaxsi ma'lumotlilik va rivojlanish sifatining darajasini aniqlashni anglatadi. Boshlang'ich ta'lim talabasi uchun diagnostik malaka kasbiy ahamiyatli sifat hisoblanib, u avvalo o'quvchilarning nutqiy rivojlanishlari diagnostikasi metodlarini egallashi lozim.

Ona tilini an'anaviy o'qitish metodikasida avvalo tilga oid bilim va malakalarni o'zlashtirish nazoratiga e'tibor qaratilgan, tilga oid, kommunikativ, lingvistik va madaniyatshunoslik kompetensiyalari hamda nutq rivojlanishi diagnostikasi hozirga qadar to'liq jihatdan amalga oshirilmaydi. Bunga sabab til bo'yicha bilimlar nazoratining ahamiyatini yuqori baholash, ma'lumotlilikni baholashga yondashuvdagi konservatizm va nutq diagnostikasi metodlarini yetarli egallamaganlik, ona tili bo'yicha diagnostik vositalar tizimining mavjud emasligi hisoblanadi.[7]

Lingvodiagnostika ostida maxsus nazorat va baholash vositalari yordamida amalga oshiriladigan talabaning zarur tilga oid va lingvistik kompetensiyasi darajasini aniqlash metodlarining majmui hamda mazkur darajalarni prognozlash va korreksiyalash tushuniladi. Shu sababli, talabalarning ona tili bo'yicha ma'lumotliliklari mezonlarini, bilim va malakalarni baholash mezonlarini ishlab chiqish, nutq rivojlanishi darajalarini aniqlash va diagnostik vositalar tizimini yaratish ona tilini o'qitish nazariyasi va metodikasining muhim muammosi hisoblanadi.

Oliy ta'limning rivojlanish mafkurasi boshlang'ich ta'lim talabalarining bilim va malakalari nazorati va baholanishiga an'anaviydan ko'ra o'zgacha yondashuvlarni ko'zda tutadi. Asosiy masala e'tiborni tilni o'rganishdan nutqni

o'rgatishga (tildan kommunikativ maqsadlarda foydalanish bo'yicha insonning alohida faoliyati sifatida) ko'chirish ona tilini o'qitish sohasidagi pedagogik nazorat vazifalarini qayta ko'rib chiqishni talab etganligidan iboratdir.

Adabiyotlar:

1. Inncheon declaration/Education 2030: Towards inclusive and equitable quality education and lifelong learning for all (World Education Forum, 19-22 may 2015, Incheon, Republic of Korea).
2. Адолф В.А. Теоретические основы формирования профессиональной компетентности учителя: дисс. ... д-ра пед. наук. М., 1998. – 356 с.
3. Зеер Э.Ф. Личностно-ориентированное профессиональное образование. - Екатеринбург, 1998. - 186 с.
4. Зимняя И.А. Ключевые компетенции - новая парадигма результата образования / И.А. Зимняя // Высшее образование сегодня. - 2003. № 5. С. 34-42.
5. Зимняя И.А. Компетентностный подход. Каково его место в системе подходов к проблемам образования? // Высшее образование сегодня. 2006. № 8. С. 20–26.
6. Mirqosimova M. O'quvchilarda adabiy tahlil Malakasini shakllantirish va takomillashtirish usullari: Ped. fan. dok. ... diss. – Toshkent: 1995. – 253 b.

РЕЗЮМЕ

Ushbu maqolada ona tilini o'qitish jarayonida bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini takomillashtirishning muhim omillari keltirib o'tilgan. Bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarning nutqiy darajasini aniqlovchi testlardan foydalanish haqida ma'lumot berilgan.

РЕЗЮМЕ

В данной статье выделены важные факторы повышения профессиональной компетентности будущих учителей начальных классов в процессе обучения родному языку. Приведена информация об использовании тестов для определения уровня речи будущих учителей начальных классов.

SUMMARY

This article highlights important factors in improving the professional competence of future elementary class teachers in the process of teaching their mother tongue. Information is provided on the use of tests to determine the level of speech of future primary school teachers.